

Az antropikus elvről

Hraskó Péter, PTE Elméleti Fizika Tanszék

Az *antropikus elvet* nagyon sok változatban fogalmazták már meg, de a lényegét tekintve ezek mind két alapforma változatai. A *gyenge antropikus elv* abban foglalható össze, hogy az élet létezése feltételeket ró az Univerzum fejlődését leíró modellekre. Az *erős antropikus elv* pedig azt állítja, hogy ezek a feltételek olyan szűk tűréshatárok közé szorítják a különböző fizikai állandók (finomszerkezeti állandó, nukleontömeg, stb.) értékét, hogy egy ilyen Univerzum semmiképpen sem lehet a "véletlen" terméke, hanem csakis valamilyen "intelligens tervezés" eredményeként jöhetett létre, amelynek célja az élet feltételeinek a biztosítása volt. Elég nyilvánvaló, hogy a gyenge elv ugyan igaz, de lapos közhely, amellyel nem érdemes foglalkozni. Az erős elv azonban rejtett érvelési hibát (körköröséget) tartalmaz, és ezt érdemes feltárni¹.

Jelöljük **H**-val azt a hipotézist, hogy a világ intelligens tervezés eredménye, **B**-vel pedig a bizonyítékok halmazát, vagyis a fizikai állandók konkrét értékeit (a mérési hibáikkal együtt). Ezeket ugyan csak erős fenntartással lehet "bizonyítéknak" tekinteni, mert a kozmológiáról és az életről még túl keveset tudunk ahhoz, hogy bizonyosan megállapíthassuk: A fizikai állandóknak csakis a ma ismert értéke mellett lehetséges az élet létrejötte a Világegyetemben. Tegyük azonban félre a fenntartásainkat és tekintsük **B**-t a **H** bizonyítékának.

Az erős antropikus elv két premisszából indul ki. Az első az, hogy ha a Világegyetem nem intelligens tervezettség következményeként jött létre, akkor nagyon valószínűtlen, hogy a fizikai paraméterek pont olyanok, amilyeneknek megismertük őket. Matematikailag ezt a $\text{val}(X|Y)$ függvény segítségével fejezhetjük ki, amely X valószínűségével egyenlő az Y feltétel teljesülése mellett:

$$\text{val}(\mathbf{B}|\overline{\mathbf{H}}) \ll 1. \quad (1)$$

A $\overline{\mathbf{H}}$ szimbólum itt a **H** ellentétét jelenti, vagyis azt a hipotézist, hogy a világ nem valamilyen intelligens tervezettség eredménye.

A második premissza az, hogy intelligens tervezettség esetén viszont szükségképpen a ma ismert paraméterekkel rendelkező világ jött létre, hiszen a

---

¹Az alább következő gondolatmenettel kapcsolatban nyomatékosan az olvasó figyelmébe ajánlom Pólya György *A plauzibilis következtetés elmélete. A matematikai gondolkodás művészete II.* (Gondolat, 1989) könyvének XV. fejezetét.

tervezés célja az élet feltételeinek a biztosítása volt. Matematikailag ezt a

$$\text{val}(\mathbf{B}|\mathbf{H}) = 1 \quad (2)$$

képlet fejezi hűen ki. Alább a képleteinkben az (1) és a (2) valószínűségnek csak a hányadosa lép majd fel, ezért a két premisszát egyetlen premisszába tömöríthetjük:

$$b \equiv \frac{\text{val}(\mathbf{B}|\overline{\mathbf{H}})}{\text{val}(\mathbf{B}|\mathbf{H})} \ll 1 \quad (\text{PREMISSZA}). \quad (3)$$

Ilyen típusú hányados gyakran fordul elő a matematikai statisztikában, ahol *Bayes-faktornak* vagy *likelihood-aránynak* hívják.

Az elv konklúziója az, hogy a bizonyítékok alapján az intelligens tervezettség szinte bizonyos, a valószínűsége gyakorlatilag 1-gyel egyenlő:

$$\text{val}(\mathbf{H}|\mathbf{B}) \approx 1 \quad (\text{KONKLÚZIÓ?}). \quad (4)$$

A kérdés az, hogy következik-e ez a konklúzió a premisszából. Ha összehasonlítjuk a matematikai alakjukat azt látjuk, hogy a premisszában szereplő feltételes valószínűségeknek az első argumentuma a bizonyíték, a második a hipotézis, a konklúzióban szereplő valószínűségben pedig a sorrend fordított. Ezért ha a konklúziót matematikailag ki akarjuk fejezni a premisszán keresztül, a *Bayes-formulát*² kell használnunk, amely a következő:

$$\text{val}(X|Y) = \frac{\text{val}(Y|X) \cdot \text{val}(X)}{\text{val}(Y)}. \quad (5)$$

Az X és az Y lehet bármilyen esemény vagy kijelentés. Ennek alapján

$$\text{val}(\mathbf{H}|\mathbf{B}) = \frac{\text{val}(\mathbf{B}|\mathbf{H}) \cdot \text{val}(\mathbf{H})}{\text{val}(\mathbf{B})}. \quad (6)$$

A képletben szereplő egyargumentumú $\text{val}(X)$ az X feltétel nélküli (abszolút) valószínűsége, speciálisan $\text{val}(\mathbf{B})$ a bizonyítékoknak (a fizikai állandók megfigyelt értékének) az abszolút valószínűsége. A teljes valószínűség tételének a felhasználásával ez felírható a következő formában is:

$$\text{val}(\mathbf{B}) = \text{val}(\mathbf{B}|\mathbf{H}) \cdot \text{val}(\mathbf{H}) + \text{val}(\mathbf{B}|\overline{\mathbf{H}}) \cdot \text{val}(\overline{\mathbf{H}}), \quad (7)$$

---

²Ezt a képletet úgy lehet megkapni, hogy a feltételes valószínűségek $\text{val}(X|Y) = \text{val}(X, Y)/\text{val}(Y)$ és $\text{val}(Y|X) = \text{val}(X, Y)/\text{val}(X)$ kifejezéseiből kizárjuk $\text{val}(X, Y)$ -t, amely az X és az Y együttes előfordulási valószínűsége.

ahol $\text{val}(\mathbf{H})$ annak valószínűsége, hogy a világ intelligens tervezettség eredménye, a $\text{val}(\overline{\mathbf{H}})$ pedig annak valószínűsége, hogy nem az. Ez a két lehetőség egymást kizárja, több lehetőség pedig nincs, ezért $\text{val}(\mathbf{H}) + \text{val}(\overline{\mathbf{H}}) = 1$. A (7) a $\mathbf{B}$ valószínűségét a két lehetőségre vonatkozó valószínűségek súlyozott összegeként állítja elő.

Helyettesítsük (7)-t (6) nevezőjébe:

$$\text{val}(\mathbf{H}|\mathbf{B}) = \frac{\text{val}(\mathbf{B}|\mathbf{H}) \cdot \text{val}(\mathbf{H})}{\text{val}(\mathbf{B}|\mathbf{H}) \cdot \text{val}(\mathbf{H}) + \text{val}(\mathbf{B}|\overline{\mathbf{H}}) \cdot \text{val}(\overline{\mathbf{H}})}, \quad (8)$$

és a tört számlálóját és nevezőjét osszuk el a $\text{val}(\mathbf{B}|\mathbf{H}) \cdot \text{val}(\mathbf{H})$ szorzattal:

$$\text{val}(\mathbf{H}|\mathbf{B}) = \frac{1}{1 + b \cdot r}, \quad (9)$$

ahol

$$r \equiv \frac{\text{val}(\overline{\mathbf{H}})}{\text{val}(\mathbf{H})} = \frac{1 - \text{val}(\mathbf{H})}{\text{val}(\mathbf{H})} \quad (10)$$

az úgynevezett *bázisarány*.

A (9) képlet baloldalán a (4) konklúzióban szereplő feltételes valószínűség áll, míg a jobboldalon a b Bayes-faktor a (3) premisszában szerepel. Ez a képlet tehát alkalmas arra, hogy megállapíthassuk, következik-e a premisszából a konklúzió.

Először feledkezzünk el a (9) nevezőjében r -ről. A tört ekkor $1/(1 + b)$. A premissza szerint $b \ll 1$, ezért $\text{val}(\mathbf{H}|\mathbf{B}) \approx 1$. Ez valóban azonos az erős antropikus elv konklúziójával. Az r jelenléte azonban drámaian megváltoztatja a helyzetet: Ahhoz, hogy kiszámíthassuk a bennünket érdeklő $\text{val}(\mathbf{H}|\mathbf{B})$ -t, a (10) következtében *már előzetesen ismernünk kell* annak $\text{val}(\mathbf{H})$ valószínűségét, hogy a világ intelligens tervezés eredménye. Ebből nyilvánvaló, hogy az erős antropikus elv valóban körkörös érvelésen alapul.

A $\text{val}(\mathbf{H})$ valószínűségnek kétféle értelmezése lehetséges, egy objektív és egy szubjektív. Az objektív felfogás szerint a $\mathbf{H}$ vagy igaz vagy hamis, ezért $\text{val}(\mathbf{H})$ vagy 1 vagy 0. Az első esetben (10) szerint $r = 0$, (9) alapján pedig $\text{val}(\mathbf{H}|\mathbf{B}) = 1$, ahogy azt az erős antropikus elv sugallja. Azonban ebből egyáltalán nem vonható le az a következtetés, hogy akkor tehát a világ intelligens tervezés eredménye, mert ezt a bizonyításban már kihasználtuk azzal, hogy $\text{val}(\mathbf{H})$ -t 1-nek tekintettük — ezért körkörös ez az elv. A második esetben teljesen hasonlóan a $\text{val}(\mathbf{H}|\mathbf{B}) = 0$ eredményre jutunk, de a körkörösség

miatt ebből szintén nem következik, hogy a világ intelligens tervezés *nélkül* jött létre.

A másik lehetőség az, hogy a $\text{val}(\mathbf{H})$ -n azt értjük, hogy valaki szubjektíve mennyire tartja valószínűnek az intelligens tervezettséget: Ha egyáltalán nem hisz benne, akkor 0-nak választja, ha biztos benne, akkor 1-nek, ha pedig nem tud dönteni, akkor a bizonytalanságának a mértékét a $(0, 1)$ intervallumba eső megfelelő számmal fejezi ki. Minél jobban hisz valaki abban, hogy a világ intelligens tervezettség következtében jött létre, annál nagyobbak választja $\text{val}(\mathbf{H})$ -t, annál kisebb lesz az r , a (9) szerint annál nagyobb $\text{val}(\mathbf{H}|\mathbf{B})$ értékre jut, ezért (ha logikusan gondolkodik) annál inkább vallja, hogy a fizikai állandók tapasztalt értékei az intelligens tervezettséget bizonyítják. Ennyi következik az erős antropikus elv premisszáiból, semmivel se több.